

6. Кучинко М.М. Волинська земля X – середини XIVст.: археологія та історія. – Луцьк: Вежа, 2002. – 304с.
7. Моця О.П. Населення південно-руських земель IX-XIII ст. (за матеріалами некрополів). -К.: Наук.думка, 1993. -159 с.
8. Повесть временних лет (ПВЛ). -М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. -Ч.1, -406 с.
9. Татищев В.Н. История российская. -М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1963. -Т.2. -352 с.
10. Тихомиров М.Н. Древнерусские города. -Изд. 2-е. -М.: Госполитиздат, 1956. -477 с.
11. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. -К.: Наук. думка, 1989. -256 с.

Юрій ПРИХОДЬКО (Київ)

ПЕРШЕ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ФОНЕТИЧНОГО ПИСЬМА ГЕТЬМАНОМ ІВАНОМ ВИГОВСЬКИМ ПРИ СКЛАДАННІ «РЕЄСТРУ ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКОГО 1649 РОКУ»

Тільки вузьке коло дослідників гортало сторінки неоціненного історичного джерела – «Реєстру всього війська Запорозького» (ЦГАДА Ф.196 оп. 1. № 1691), цієї живої криниці нашої національної культури і духовності. На його 808-ми поживклих сторінках світлорудий атрамент закарбував надзвичайно широку і розмаїту, чисто ніде не задокументовану інформацію про духовний і матеріальний спосіб життя українців ще дохристиянської доби. Це стосується мови, діалектології, етнографії й фольклору, власне історії та літератури, переселень наших далеких предків і їхніх взаємин з сусідніми племенами й народами, флори та фауни краю. [3, 1]

Міжнародний документ «Реєстр всього Війська Запорозького» створено козацьким урядом восени 1649 року за сприятливих умов у перші місяці існування Української Козацької держави, коли не було вже залежності та ідейно-політичного тиску з боку сусідньої Речі Посполитої та Росії, а, головне, — українська мова стала державною. На останній сторінці «Реєстру» стоять власноручні підписи видатних державних діячів України — гетьмана Богдана Хмельницького-го та генерального писаря Івана Виговського, останнього ще й польською мовою.

Як пише дослідник цього документу Ярослав Дзира, *«перепис козаків здійснено сотенними і полковими писарями на місцях. Польський уряд збільшив козацький реєстр із 6-8 тисяч (20-30-ті роки XVII ст.) до 40 тисяч. Тим переписом було охоплено великі землі Наддніпрянської України, і на цьому терені виникла суверенна Українська Козацька держава, що мала тоді в своєму складі 16 полків. Козацькі писарі безпосередньо на місцях з народних уст занотовували безліч сіл, містечок, міст, та сорок тисяч чоловічих національних імен та майже стільки ж прізвищ, прізвицьк, своєрідних, барвистих, дотепних, що віками, відстоявшись в часі, жили ще юридично не затверджені в океані рідної мови і передавалися згідно з нормами українського звичаєвого права з покоління в покоління. Історія мовби подарувала нам зі своїх першопочатків пракоріння нації, статистичне джерело етнічного складу населення Української Козацької держави середини XVII століття, а точніше національний паспорт 40 тисяч голів родин, тобто майже півмільйонного населення, якщо рахувати нашу родину п'ятидільною. 60% козацьких прізвищ реєстру закінчується найхарактернішим і найпродуктивнішим суфіксом -енко, що й досі є візитною карткою українця. Четверта частина національних імен та-кож закінчується суфіксом -ко. Реєстр написано типовим українським скорописом середини XVII ст. Письмо чітке, літери загалом розбірливі, однак зберігають характерні особливості староукраїнської графіки.»* [1, 1]

Далі Ярослав Іванович робить висновок, що *«літерами української абетки позначені всі живі звуки національної мови. Отже, за 200 років до запровадження Пантелеймоном Кулішем нашого фонетичного письма воно було введено в середині XVII ст. Іваном Виговським, який зробив спробу відтворити й узаконити національну абетку. Адже до цього його зобов'язувала й посада генерального писаря уряду Богдана Хмельницького. Іван Виговський виявився блискучим майстром українського ранньомодерного письма — пишного, мальовничого, орнаментального, пов'язаного з народним мистецтвом, яке є ключем для розуміння і пояснення важливих законів книжної української мови стосовно правильного вичитування голосних літер, окремих приголосних. В українській мові букви загалом відповідають звукам, хоча ці графічні знаки не завжди точно передають вимову, про що яскраво свідчить реєстр. Таким чином маємо ранньомодерний стиль не тільки в літературі, музиці, архітектурі, мистецтві, а й національне ранньомодерне письмо*

як мистецький витвір кожного писаря. Свою абетку Виговський та писарі творили на основі церковнослов'янського, грецького, латинського зображення літер, однак багато з них є витвором власної уяви і мистецького таланту писарів, зокрема Виговського. У такий спосіб він майстерно малював національний орнамент /рослинний і геометричний/ імен і прізвищ свого народу, його неповторність, що нагадує декоративне мистецтво, навіть прикмети візерунку східного письма.

Щодо історії виникнення та поширення південно-східної говірки в Середній Наддніпрянщині вчені висувають різні думки, існують неоднозначні погляди, оскільки його діалектні риси в давніх пам'ятках виявляються скупо. Яскравіше вони простежуються в дрібних документах переважно з початку XVII ст. Тим часом козацький реєстр щедро виявляє майже всі говіркові риси цього діалекту, поряд із діалектними особливостями південно-західної та північної говірок. У середньовіччі землі середньонаддніпрянських говірок у діалектному відношенні були більш строкатими. Це пояснюється дозаселенням Середньої Наддніпрянщини, значним припливом у ці краї населення з південно-західних і північних етнічних територій. Про це яскраво і переконливо свідчать імена та прізвища козацьких полків. Отже, маємо документальні аргументи і всі підстави характеризувати повнокровне життя південно-східного наріччя в давні часи.» [1, 1]

Властиві українцям прізвища та імена з козацького реєстру 1649 року, мізерна кількість іншомовних імен (національне походження козака слід визначати не за прізвищем, а за хрещеним ім'ям), наявність на всій території держави суфікса -енко, який є візитною карточкою українця і сьогодні. І складав він тоді 60% від загального числа козацьких прізвищ, назви сіл, містечок, міст, річок, та рівномірне вживання повсюдно справді притаманних українцям імен та прізвищ, все це переконливо і незаперечно засвідчує етнічну однорідність і давнє закорінення українців у Наддніпров'ї та інших наших етнічних землях, що сягає далеко поза історичну добу Київської Русі. Хоча «Реєстр» складала на землях Наддніпрянської України, він зберіг дуже багато імен та прізвищ, які і досі живуть у найвіддаленіших західноукраїнських селах і містах. І після втрати княжої держави український народ відчував свою політичну єдність, однорідність. Його єднала історія і культура Київської держави і пізніших часів, православна віра, мова, психологія, звичаї, пісня, чесна хліборобська праця, яку він захищав віками від нашествия своїх сусідів. Він віками був господарем на своїй землі і мріяв про відродження своєї суверенної держави. [2, 1]

Отже, пише Я. Дзира «маємо надто важливий доказ — національний паспорт, щоб заперечити великодержавні шовіністичні російські та польські «теорії», починаючи від Михайла Погодіна, Олексія Соболевського, Францішка Равіти-Гавронського та Людвіга Кубалі й їхніх учнів, включаючи наших сьогоденішніх доморощених, хто пише про начебто запустіння наддніпрянських просторів після татаро-монгольської навали 1240 року аж до XIV-XV століть і прихід сюди українців з-під Карпат, які начебто дали нашій державі тільки своє ім'я. Деякі з них намагаються «доводити», що внаслідок Переяславської Ради 1654 року росіяни вернулися на свої прадідівські землі. В українській історіографії проти цих псевдонаукових висновків рішуче виступив автор «Історії русів» Григорій Политка, Михайло Максимович і Тарас Шевченко.

Вісімдесят тисяч національних імен та прізвищ (а насправді майже півмільйонного населення), які вимовляються щохвилини впродовж багатьох століть — це основна частина словникового багатства національної мови.» [1, 1]

Турецький мандрівник Елія Челебі, який в той час подорожував по Україні, писав: «Українці - стародавній народ, а мова їхня багатша і всеосяжніша, ніж перська, китайська, монгольська і всілякі інші». [1, 1]

Козацький реєстр 1649 року спростовує голослівні вигадки про те, що українська мова виникла у XIV-XVI ст., зокрема, її лексичний склад. На цю добу начебто припадає й становлення української народності. Такі довільні «теорії» російської та советської мовознавчої та історичної науки навмисне заплутували і спростили саму проблему утворення українського етносу та його мови, зв'язавши їх чомусь з добою зміцнення Московської централізованої держави і утворення російської народності. У цей час існують інші народи — польський, чеський, болгарський — наші сусіди, а українці і білоруси тримаються начебто на рівні населення.

Цей загальнонаціональний диктант, який складався з імен, прізвищ, місць народження, можна вказати й десятиріч-кінця XVI — перших двох XVII ст. — зрідка інших родових понять, український народ виконав на «відмінно», не пропустивши жодної літери, жодного складу, розкривши всі звукові й словотворчі закони рідної мови в цілому від Дністра до Дінця і значно далі (Русин, Волинець, Поліщук, Подолян, Покутняк, Полянин, Забузький, Галицький, Дінець). Тому цей документ — виняткове і єдине в своєму роді джерело, яке відобразило в один час мову української нації на великих просторах Української козацької

держави.

Вплив фонетичного козацького барокового письма на утвердження фонетичного правопису української мови мав свої плідні наслідки в наступні два сторіччя. З українським фонетичним письмом жорстоку боротьбу вів російський царат, видаючи проти нього свої таємні і відкриті укази і циркуляри. Іван Франко наголошував, що фонетичне письмо є однією з найхарактерніших ознак національної літератури, його органічного зв'язку з живою мовою народу, тоді як історично-етимологічний правопис втілює в собі схоластицизм книжності письменників і вчених, що цуралися мови рідного народу. І в наші дні в Україні й поза її межами є спроби «москвофілів», агентів Росії відродити історико-етимологічний правопис в його російському варіанті, щоб завадити культурному будівництву. Й наші доморошені академіки голосливо заявляють, що начебто в часи Хмельницького не було української мови, що реєстр складено чужою мовою і його треба перекладати українською. Як же тоді перекласти українською мовою імена та прізвища козаків: Тараса Шевченка, Василя Симоненка, Івана Світличного, Левка Лук'яненка, Довженка, Квітки, Куліша...

Козацький «Реєстр» 1649 року чи не перша серйозна пам'ятка живої національної мови, в якій за півтора сторіччя до Івана Котляревського зафіксовано понад п'ять тисяч добірних, вишуканих слів рідної мови, її історичний дух. Він засвідчив багатівкове існування неповторної національної звукової системи, відображеної в сотнях дохристиянських імен.

Козацький «Реєстр» 1649 року чи не перша серйозна лексикографічна пам'ятка живої національної мови, в якій за півтора сторіччя до Івана Котляревського зафіксовано понад п'ять тисяч добірних, вишуканих слів рідної мови її історичний дух. Він засвідчив багатівкове існування неповторної національної звукової системи, відображеної в сотнях дохристиянських імен. [3, 1]

1. Дзира Я. Палеографія реєстру всього Війська Запорізького 1649 р. видатної пам'ятки живої української мови середини XVII століття. / Ярослав Дзира. – Режим доступу : <http://slovoidilo.com/114-mova-i-natsiia/18265-paleohrafiia-reyestru-vsogo-viyska-zaporizkoho-1649-roku-vydatnoi-pam-iatky-zhyvoi-ukrainskoi-movy-seredyny-xvii-stolittia.html>

2. Дзира Я. Автопортрет нації. / Ярослав Дзира. – Режим доступу : http://history.org.ua/LiberUA/DziraAvtoportretNatsii_1997/DziraAvtoportretNatsii_1997.pdf

3. Гринчишин С. Іван Виговський як реформатор українського правопису та основоположник національної діалектології. / Степан Гринчишин. – Режим доступу : <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/istoria/operaciavisla/ivanvigovskijakreformatoravtordziraaroslav>

**Ян РОМАНІШИН (Познань),
Григорій ОХРИМЕНКО, Юрій ГУБАРИК, Наталія СКЛЯРЕНКО (Луцьк)**

КУРГАНИ ТШИНЕЦЬКО-КОМАРІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Поблизу с. Будники Любомльського р-ну в лісі виявлено чотири кургани, ймовірно, тшинецької культури. Судячи з матеріалів одного з них, дуже пошкодженого «скарбошукачами», це були поховання не зовсім рядових общинників – на це вказують розміри насипів діаметром до 20 м.

В групі з чотирьох курганів пошкоджено три: у двох посередині викопані ями, в ще одному траншеї. Фрагмент з ручкою був знайдений на відстані 4-5 км від курганів, що все-таки є значною відстанню. Серед речей, виявлених у курганах: кам'яна сокирка з отвором, ретушована пластина, фрагмент світильника, фрагменти як мінімум ще дві посудин. Одна посудина на реставрації в Олексія Войтюка. Також виявлені фрагменти людських кісток. Розміри деяких речей:

1. Кам'яна сокира з отвором: довжина – 15,5 см, ширина – 51,5 см, товщина – 27,6 мм, діаметр отвору – 23 мм.

2. Ретушована пластина: довжина – 5,5 см, ширина – 2,5 см, товщина – 0,5 см.

Інформаційна важливість їх може бути незвичайна, оскільки поряд, над р. Західний Буг, проходив шлях торгово-обмінних зв'язків з Подністров'ям до Балтії. І не лише за доби бронзи (III–II тис. до н. е.). Еквівалентами обміну міг бути бурштин, мідні, бронзові, золоті вироби та ін.

На теренах Північно-Західної України окремі кургани (рис. 1) та курганні могильники тшинецької і комарівської культур досліджувалися в різні роки і дали значний матеріал для узагальнень та висновків. Цю тему вивчали Т. Сулімський, С. Гамченко, М. Островський, Г. Осовський, Я. Фітцке, І. Свешніков,